LANGUAGE AND LITERATURE

Ganna Denyskina
Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Józefów
Poland, Warsaw
deniskina@ukr.net

Oksana Kobeletska
Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Józefów
Poland, Warsaw
o.k-lit@ukr.net

Language and expressive palettes of Yuriy Kobyletskyi's ideostyle (based on essays)

Abstract

The article is about problem of expressing verbal expression in the texts essay of Yu. Kobyletskyi.

Purpose. identify and describe stylistic expressive units used by the author of collections of essays.

Methods: descriptive (inventory and describe linguistic units on stylistic grounds), semantic analysis, which found existing between the expressive language units communications system, and especially the tropics inherent essay texts of Yu. Kobyletskyi.

Results. Essays of Yuriy Kobyletsky is kind of an attempt to prove that Ukrainian culture even in all the Soviet space was represented by true masters of high art. The most common means of verbal expression in the text of Yu. Kobyletskyi essay, reflecting individual artist's worldview, there are stylistic tropes and figures: metaphor, personification, simile, antithesis, adjectives, hyperbole, litotes, allusions, combining different styles vocabulary that help tie together and convey to the audience seemingly contradictory events and phenomena witnessed was an outstanding scholar and writer.

Keywords: essays, personal style, language expression, metaphor, personification, comparison, epithet, hyperbole, litotes, allusion.

Ганна Денискіна
Університет єврорегіональної економіки ім. Альчіде де Гаспері в Юзефові
Польща, Варшава
deniskina@ukr.net

Оксана Кобелецька
Університет єврорегіональної економіки ім. Альчіде де Гаспері в Юзефові
Польща, Варшава
o.k-lit@ukr.net

Мовно-експресивна палітра ідіостилю Юрія Кобилецького (на матеріалі есеїстики)

Анотація

Стаття присвячена проблемі вираження мовної експресії у текстах есе Юрія Кобилецького.

Мета роботи – виявити і описати експресивні лінгвостилістичні одиниці, використані автором у збірках есе.

***Методи дослідження*:** описовий (інвентаризовано та описано мовні одиниці за стилістичними ознаками), семантичного аналізу, за допомогою якого виявлено наявні між експресивними мовними одиницями системні зв'язки, а також особливості тропіки, що притаманні текстам есе Юрія Кобилецького.

***Висновки*.** Есеїстика Юрія Кобилецького є своєрідною спробою довести, що українська культура навіть у підрадянському просторі була представлена справжніми майстрами високого мистецтва. Найуживанішими засобами мовної експресії в текстах есе Юрія Кобилецького, що відображають індивідуальне світобачення митця, є такі тропи та стилістичні фігури: метафори, персоніфікації, порівняння, антитези, епітети, гіперболи, літоти, алюзії, поєднання різностильової лексики, які допомагають пов'язати воєдино й донести до читацької аудиторії на перший погляд суперечливі події та явища, свідками яких став видатний учений і публіцист.

***Ключові слова*:** есе, індивідуальний стиль, мовна експресія, метафора, персоніфікація, порівняння, епітет, гіпербола, літота, алюзія.

Вступ

Індивідуальний стиль будь-якого автора складається з тематики творів, жанрів, яким письменник надає перевагу, його власної

манери подання матеріалу (манери викладу) і мовного стилю епохи. Проблема ідіостилю загалом є однією з ключових у лінгвостилістиці. Л. Булаховський вважав, що "засоби нашої мови, які припускають можливість їх вибору, відповідним чином використані тим, хто пише або говорить, утворюють те, що ми звемо словесним стилем. (…) Думка, для якої шукаються засоби вираження, творчий задум підпорядковує собі ці засоби як певне ціле, як певну (…) єдність, і це визначає (скеровує) співвідносність між собою елементів, що їх обирає автор, в єдиному стилі…" (Bulakhovs'kyy, 1959, p. 293). Слід зауважити, що історична зумовленість та змістова ускладненість словесно-художніх образів вимагає глибокого аналізу та обережного тлумачення. На думку О. Потебні, "…той самий художній твір, той самий образ не однаково діють на різних людей і на одну особу в різний час, як і те саме слово кожним розуміється на свій лад…" (Potebnya, 1976, p. 176). Тому так важливо нагадати, які функції виконували елементи ідіостилю Юрія Кобилецького у 70-80-х роках XX століття та оцінити їх значення для сьогодення.

Есеїстика Юрія Кобилецького – це синтез літературної творчості та публіцистичної майстерності, високого емоційного напруження та глибоких філософських роздумів, неупередженого аналізу минулого та гострої реакції на злободенне. Об'єктивне дослідження загальних закономірностей впливу радянської тоталітарної культури на сучасне суспільство, сучасний літературний процес буде неповним без уваги до специфіки їх переломлення крізь національну складову тогочасної художньої публіцистики, яскравим представником якої був "український буржуазний націоналіст" Юрій Кобилецький (Shapoval, 1990). Попри те, що дослідження відомого письменника, вченого, автора багатьох монографій, літературних портретів, статей, підручників, друкувались не лише в Україні, але й закордоном – в Росії, Канаді, Польщі тощо, із 1947 року тавро "українського буржуазного націоналіста", якому поет Володимир Сосюра присвятив славнозвісний вірш "Любіть Україну" (Sosyura, 1950), залишилося за ним на довгі роки. Есеїстика письменника є своєрідною спробою довести, що українська культура навіть у підрадянському просторі була представлена справжніми майстрами високого мистецтва, які достойні належної оцінки, вагомого місця в загальноєвропейському розвитку. У досягненні цієї мети допомагало письменникові блискуче володіння засобами і прийо-

мами мовної експресії, що й сьогодні не перестають бути взірцем для молодих представників есеїстки.

О. Селіванова, проаналізувавши низку дефініцій поняття "стиль", звернула особливу увагу на такі параметри його характеристики, як вибірковість і стереотипність (Selivanova, 2002, p. 101-104). Саме ці на перший погляд протилежні ознаки й зумовлюють поєднання яскравих виражальних засобів та притаманних кожній епосі кліше і штампів у ідіостилі публіцистів та письменників відповідної доби. На сьогодні широко вивчаються поняття мовної експресії, різні типи виражальних засобів у індивідуальному мовосвіті представників красного письменства і публіцистики, однак відсутнє жодне дослідження в контексті цієї теми есеїстики Юрія Кобилецького. Тож **актуальність** публікації зумовлена необхідністю виявлення особливостей використання мовних засобів експресії, що репрезентують індивідуальне мовомислення Юрія Кобилецького.

Мета роботи – виявити і описати експресивні лінгвостилістичні одиниці, використані автором у збірках есе.

Предметом дослідження є засоби мовної експресії, що характеризують індивідуально-авторський стиль Юрія Кобилецького та стильову парадигму епохи, за якої творив визначний публіцист.

Матеріалом розвідки слугували тексти есеїв Юрія Кобилецького, уміщені у книгах: "Буковинська краса" (Харків, 1944), "Даль махне крилом" (Київ, 1985), "Фрески" (Київ, 1979), "З літопису життя" (Київ, 1983).

Методи дослідження. У статті використано описовий метод (інвентаризовано та описано мовні одиниці за стилістичними ознаками), за допомогою методу семантичного аналізу виявлено наявні між експресивними мовними одиницями системні зв'язки, а також особливості тропіки, що притаманні текстам есе Ю. Кобилецького.

Мовно-жанрова специфіка есеїстики Ю. Кобилецького

Есе Ю. Кобилецького – це і спосіб вираження свого бачення та розуміння світу, і важливі біографічні, документальні свідчення про видатних представників тогочасного українського літературного процесу, майстерно окреслені та потрактовані. Особливим чином організовуючи матеріал, публіцист залучив надзвичайно багату палітру виражальних

засобів, аби зіткане текстове полотно захопило читача і відкрило неповторний візерунок епохи, розгорнуло колаж непересічних літературних постатей, привернуло увагу до переплетення подій і трагічності доль.

Теоретико-методологічним підґрунтям аналізу мовних засобів як першооснови ідіостилю приділяють особливу увагу такі знані науковці, як Л. Мацько, С. Єрмоленко, В. Калашник, Л. Лисиченко, О. Маленко, А. Мойсієнко, Н. Сологуб, Л. Ставицька, Л. Шевченко, а також молоді дослідники О. Братаніч, О. Калита, Т. Ткаченко та багато інших.

Дотепер відсутнє чітке визначення жанру есе. Письменники та журналісти відзначають, що есе зазвичай пишуться "на одному диханні" на злободенну тему і є виразниками високого емоційного напруження у поєднанні з глибоким філософським узагальненням. Проведені дослідження виявили, що тексти есе засвідчують широке використання авторами всіх виражальних можливостей мови (Denyskina, 2014, Denyskina, 2016). Тексти згаданого жанру розмежовують за тематикою на літературні, політичні, економічні, публіцистичні тощо. М. Балаклицький пропонує виділяти есе-статтю, есе-лист, есе-лекцію, есе-щоденник, есе-замальовку тощо (Balaklyts'kyy, 2007, p. 32) і зауважує, що "в есе, поєднуються епохи й долі, філософські думки й буденні справи, події, факти, жорстко підкорені коментарійному рухові думки. Нічого не говориться "просто так", немає "прохідних" фраз, усе має смисл реальний і філософський. Факти автор одбирає ретельно, розглядає їх, повертаючи, всебічно, але цікавлять вони його не самі по собі, не як роздрібнені й одиничні, а в складному мисленнєвому зв'язку до тих пір, доки не набудуть нового, потрібного йому, філософськи-узагальненого смислу" (Balaklyts'kyy, 2007, p. 29). Стрижнем, навколо якого групується вся стилістична система есе, силою, яка пов'язує усі засоби мовної експресії та стандарту у цілісну словесно-художню систему, є образ автора. Досліджувані твори Юрія Кобилецького мають такі жанрові визначення: портрети, спогади, автобіографічні нотатки, однак за перерахованими вище ознаками можуть бути віднесені до різновидів есе.

Теоретичні засади дослідження мовної експресії

Мовна експресія на відміну від стандартних виразів зумовлена таким поєднанням слів, за якого вони виражають більше, ніж безпосе-

редньо означають. Стилістичні засоби, що передусім виконують естетичну функцію, в текстах есе Юрія Кобилецького особливо різноманітні, яскраві й численні.

Лінгвісти різних мовознавчих шкіл і напрямів (Л. Мацько, Н. Бойко, С. Єрмоленко, Б. Коваленко, І. Арнольд, М. Пилинський, В. Чабаненко) здійснили чимало різноаспектних досліджень природи експресії та елементів мовної структури, що виражають експресивність.

Н. Бойко визначає експресивність як семантико-стилістичну суперкатегорію, яка виявляється в смисловій моделі слова через окремі складові, що входять до денотативного, конотативного або образного макрокомпонента і виступають індикаторами експресивності, яку можна визначати й аналізувати тільки у зв'язку з ними (Boyko, 2005, p. 30). В. Чабаненко вважає, що експресивність – підсилена, інтенсифікована виразність, така соціально й психологічно мотивована властивість мовного знака (мовленнєвого елемента), яка деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає почуттєву напругу читача (Chabanenko, 1984, p. 7). При цьому учений розрізняє поняття експресії та експресивності, вкладаючи у перше більш загальне значення, розуміючи її не як виразність, а як інтенсифікацію виразності, "збільшення впливаючої сили сказаного, надання йому особливої психологічно мотивованої піднесеності" (Chabanenko, 1984, p. 16). Отже, експресія – це те, що протиставляється стандарту, шаблону, штампу і з'являється там, де є потреба у посиленні певних ознак шляхом протиставлення нейтральних та емоційно виразних мовних засобів.

Засоби мовної експресії у текстах есе Юрія Кобилецького

У текстах есе Юрія Кобилецького виокремлюємо експресивні засоби, породжені суспільно-політичними чинниками та експресами, що є інструментом образного мислення публіциста (метафори, гіперболи, перифрази, фразеологізми тощо).

Засоби мовної експресії першого типу відіграють важливу роль в есеїстиці Юрія Кобилецького, оскільки допомагають йому правдиво та реально відтворити дух епохи, розставити акценти, зруйнувати сформовані системою стереотипи у сприйнятті радянської дійсності: "*Фігурально кажучи, комсомольці початку двадцятих років не буду-*

вали БАМів і навіть у мріях не сягали космічних обріїв. Для нас в той час було подією встановлення радіовежі на даху міського клубу. З яким трепетом притискали ми примітивні телефонні навушники, щоб почути голос далекого Києва, а невимовним щастям було вловити голос аж самої Москви!" (Kobylets'kyy, 1985, p. 99). Фразеологізм, антитеза, літота, гіпербола, метонімія та метафора поєднані в наведеному уривку допомагають уявити соціально-економічне становище новоствореної радянської України у 1920-х рр., зрозуміти невибагливі мрії населення, яке відбудовувалось після зложару громадянської війни та першої хвилі голодомору.

Експресивна та доброзичливо-іронічна виразність тексту передбачає вміння створити настрій і точно позначити словом предмет думки. Це й зумовлює чергування динамічності із плавним логічним розгортанням тексту, посилюване психологічними паузами, вмотивованістю смислових наголосів і залученням численних образних засобів.

Найскладнішим і водночас найдійовішим засобом створення емоційного ефекту й естетизації у текстах есе Юрія Кобилецького є метафора, що розуміється науковцями як "мовне явище, що має когнітивне підґрунтя і є використанням мовного знака однієї концептуальної сфери на позначення складника іншої, яке зумовлене асоціаціями за подібністю чи контрастністю" (Kravets', 2012, p. 32) і вважається основним засобом створення експресії. Оскільки метафори належать до виразно індивідуалізованих, введення їх до тексту потребує спеціально організованого контексту, природного поєднання з іншими виразними засобами, стилістичної майстерності, такту і високого естетичного чуття: "*Упав як птах з високостей дужого льоту"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 148), "*Снайпер політичного памфлету"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 148), "*міст творчості"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 125), "*здолаємо перекоп науки"* (Kobylets'kyy, 1983, p. 114), "*Золоті ворота творчості"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 123). Під пером Юрія Кобилецького метафоризуються слова, які в цій ролі скоріше сприймаються як семантичні неологізми, бо вживання їх, як правило, одноразове, неповторюване. Але саме вони найчастіше стають важливою ознакою часу або неповторною портретною рисою персонажа. Несподівані асоціативні зв'язки між віддаленими поняттями і є найчастіше майстерною знахідкою визначного есеїста, його авторським новотвором. Наприклад: "*Вітер-теплокрил*

збивав рожево-білі пелюстки каштанів на обличчя…" (Kobylets'kyy, 1979, p. 112), *"Степові роздолля, вічна пісня телеграфно-телефонних дротів, якась таємничо-тривожна, сповнена неясних надій і мрій"* (Kobylets'kyy, 1985, p. 101), "*діаманти його наукового мислення"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 88), "*дивувався з "амплітуди коливань" його досліджень"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 76), "*це був каскад захоплюючих картин"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 73), "*А. Головко був строгим суддею життя"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 445), "*матроси великого корабля, який вирушив на широкі простори океану знань, самі ставали до приладів, а то й до штурвалів…"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 213), "*слизькі брудні дороги каїнової зради"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 152). У наведених уривках переносність значення сприймається як несподіванка, як новизна, внаслідок чого індивідуально-авторська метафора набуває ознак контекстуального неологізму.

Порівняння Юрія Кобилецького характеризуються особливо широким діапазоном зіставлюваних понять, з одного боку, і яскравістю, поєднанням традиційності та неординарності – з іншого: "*пробачали йому, наче рідному батькові, все"* (Kobylets'kyy, 1985, p. 115), "*Раділи зі своєї "ініціативи", як діти"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 67), "*Був у місті кінотеатр – схоже на стайню збите з дощок приміщення"* (Kobylets'kyy, 1985, p. 94), "*дітлахи збігалися на голос бубона, як горобці на просо"* (Kobylets'kyy, 1985, p. 24), "*упав, як солдат"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 156), "*цілував руки, як матері"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 159), "*стоїть у рамці ще незбляклого зеленого шумовиння, як непорушна статуя"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 113), "*як ядучі мухомори"* (Kobylets'kyy, 1985, p. 53), "*безкінечно, мов вічність"* (Kobylets'kyy, 1983, p. 87), "*як горобенята, тулилися ми біля матері"* (Kobylets'kyy, 1985, p. 58), "*земля виступає, як бог, що потребує людської жертви"* (Kobylets'kyy, 1985, p. 20), "*Він був чутливий, як улюблена ним арфа, як дзвінко струнна кобза"* (Kobylets'kyy, 1983, p. 11). Привертає увагу той факт, що переважна більшість образів, з якими в есе Юрія Кобилецького порівнюються явища, події, люди, мають не урбаністичне походження, а навпаки ілюструють селянський тип мислення, з його сприйняттям суспільного життя, навколишнього середовища, з його природним почуттям особистої гідності, морально-етичних засад, прагненням до справедливості, пошуку правди.

За допомогою порівнянь відбувається зближення на перший погляд віддалених понять, порівняння автора стосуються як зорових образів – кольорів (“*все це обливалося, мов молоком, біло-рожевим цвітом дерев”* (Kobylets’kyy, 1985, p. 6) “*з яскраво-червоними, мов жаринками живого вогню”* (Kobylets’kyy, 1979, p. 122), так і почуттєвих, емоційних (“*шпарили цитатами, як з кулемета, під аплодисменти робітфаківців”* (Kobylets’kyy, 1985, p. 118), “*сам був як пісня!”* (Kobylets’kyy, 1979, p. 132), “*нагадував мені одинокого лелеку, що втратив вірну подругу”* (Kobylets’kyy, 1979, p. 108), “*він запалювався в розмові, і його очі загорялися, як у юнака”* (Kobylets’kyy, 1979, p. 88), “*люті, мов вовки”* (Kobylets’kyy, 1985, p. 39), “*закоханий в (...) пісню, як юнак-романтик”* (Kobylets’kyy, 1979, p. 53), “*символічні, як образ темного, затурканого старого села”* (Kobylets’kyy, 1979, p. 36).

У текстах есе Юрій Кобилецький активно використовує прийом створення розгорнутих порівнянь, що вказують не на одну, а на цілу низку спільних ознак у двох інколи абсолютно далеких порівнюваних явищах. Наприклад: “*Завжди я був сповнений найсвіжішими новинами, як спілий соняшник тугими зернятами”* (Kobylets’kyy, 1985, p. 102), “*Кіт на кожній стоянці сходив на берег, як матрос дальнього плавання в незнаній гавані”* (Kobylets’kyy, 1979, p. 166), “*але серед них, як вимита чистими росами світанкова зоря, (...) повне людської любові і краси ім’я Володимра Сосюри”* (Kobylets’kyy, 1979, p. 31), “*Його поезія діяла на публіку, як найпотужніший, поступово наростаючий електричний заряд”* (Kobylets’kyy, 1979, p. 25).

З-поміж композиційно-архітектонічних прийомів введення Ю. Кобилецьким порівнянь у текст есе заслуговує на увагу прийом посилення мовної експресії за рахунок своєрідного розгортання одного з членів порівняння в окремий зоровий чи слуховий образ: “*у великій полив’яній мисці сивим туманом парує борщ”* (Kobylets’kyy, 1985, p. 39), “*пішов з життя раптово, як солдат фронту передового мистецтва”* (Kobylets’kyy, 1979, p. 178), “*Точні, влучні характеристики зовнішні завжди ведуть до визначень (...) – звучних і влучних, як несхибні постріли снайпера найвищого класу”* (Kobylets’kyy, 1979, p. 154), “*Ноги під вечір ставали мов ті стовпи (*електричні – Г.Д*) і, як стовпи, гули від утоми”* (Kobylets’kyy, 1985, p. 79), “*дзвенить, як чисте могутнє джерело”* (Kobylets’kyy, 1979, p. 34). Порівняння в ідіостилі Юрія

Кобилецького, подібно до інших засобів мовної експресії, не лише конкретизує уявлення про предмет чи явище, що аналізується, а й відображає авторське емоційне ставлення до нього. Як бачимо, вибір зіставлюваних предметів залежить від індивідуальної манери есеїста, його світогляду та світосприйняття, мовних традицій.

Читачеві цікаво розгадати прихований автором за інакомовленням зміст, через що Ю. Кобилецький, у свою чергу, залучає додаткові засоби мовної експресії, зокрема персоніфікацію – "різновид метафори, в якому ознаки істоти переносяться на неістот" (Mats'ko, Sydorenko, Mats'ko, 2003, p. 377), і чекає від читача певного творчого зусилля, залучає до діалогу, нехай навіть відділеного в часі. Таке уособлення може бути частковим: певні явища природи, неживі предмети, стихійні сили, які оточують людину, в описах наділяються здатністю почувати, мислити, діяти. Наприклад: "*місячні промені ткали своє химерне прядиво*" (Kobylets'kyy, 1985, p. 6), "*голод, що вже стукав у кожні двері"* (Kobylets'kyy, 1985, p. 59), "*заводськими спорудами, що вражали нас своїм могутнім диханням"* (Kobylets'kyy, 1985, p. 142). Як бачимо, автор наділяє предмети не окремими ознаками людини, а вони набувають цілого комплексу рис, мисляться як реальне уособлення.

Юрій Кобилецький, без сумніву, майстер психологічного портрета. Яскравості й точності зовнішнім характеристикам видатних письменників, літературознавців та вчених, про яких йдеться в текстах есе, надають майстерно дібрані епітети. Звісно, кожна епоха має власний словник епітетів (художніх, образних означень, що підкреслюють характерну рису, визначальну якість явища, предмета, поняття, дії (Mats'ko, Sydorenko, Mats'ko, 2003). Епітети Ю. Кобилецьким добираються з метою дати точний опис особистості, посилити його виразність, експресивність, підкреслити з ознак – саме ті, які за задумом важливо висунути на перший план, привернути до них особливу увагу читача: "*Це людина стримана, розважлива, можна сказати, до певної міри мовчазна і завжди зосереджена"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 158), "*був запальний, тривожний, буряний і завжди відвертий"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 137), "*...Олександр Петрович (*Довженко – Г.Д.*): поривчастий, буремний, стрімкий, гордо крокуючий у безсмертя"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 74), "*живий, буремний, поривистий і пристрасний, трохи ніби набусурманений, з їжакуватим чубом, допитливими очима, у старій ко-*

жушині Сашко Копиленко" (Kobylets'kyy, 1983, p. 87). Як вправний і досвідчений публіцист, Юрій Кобилецький вибудовує низку портретних деталей так, щоб привести читача крізь логічний ряд з конкретних рис характеру та особливостей темпераменту до найголовнішого, ключового компонента – до розуміння значення митця. Цей блискучий риторичний прийом спирається на знання лінгвопсихології читацького сприйняття: найкраще запам'ятовується – останнє. У свою чергу, поєднання епітетів з іншими стилістичними засобами підсилює експресивне звучання тексту, додає соковитих барв до портретної характеристики. Наприклад, в описі підкреслено зовнішньо-портретні деталі у дії, коли Андрій Головко насуплював "*кущуваті, вицвілі на сонці брови"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 43). Ті, хто добре пам'ятав Андрія Васильовича, знали, що це було ознакою його невдоволення, а то й більш негативного сприйняття. А от портрет Бориса Романовича Гмирі письменник починає саме із скульптурності його постави, яку добре знали всі прихильники оперного таланту співака: "*Статурний чолов'яга з крупними рисами обличчя, високим чолом, рівним, зачесаним назад темним, з сивиною волоссям. (...) Таким, правда досить стриманим, без ознак бурхливо виявлюваних емоцій, був Борис Гмиря"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 165). Індивідуально-авторське моделювання мовної картини світу в есе зумовлює оказіональні епітети: "*...бачу в них <u>сонцеусміхнену</u> Ванду"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 116), інколи навіть епітети-оксиморони: *"...у цей важкий і <u>трагічно-величний</u> час"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 132), "*ніщо не віщувало <u>трагічно-героїчних</u> часів"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 130).

Ефективними засобами впливу на читача є гіпербола і літота – образні вислови, у яких перебільшується (гіпербола) або применшується (літота) масштабність, значення, сила, краса описуваного, – що дають змогу яскравіше, опукліше, емоційніше виразити ставлення автора до описуваних явищ: "*Собак у тих дворах, як на нашу дитячу уяву, було тьма-тьмуща"* (Kobylets'kyy, 1985, p. 38), "*Ми штурмом брали зали, аудиторії"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 207), "*А там народного сміху – море"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 46). За позірної контрастності цих засобів мовної експресії, у них є спільна основа – відхід від якісної оцінки предметів (тому обидва можуть уживатись в одній семантичній площині). Наприклад: "*І я, дрібнюсінька піщинка в зоряному мерехтінні, відчував водночас і свою мізерність і свою причетність до всесвіту"*

(Kobylets'kyy, 1985, p. 83), і квіти зацвіли у переддень її смерті *"чорніші від найчорнішого єдвабу…"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 122), "*і дивляться вони не через шпарку, наче через вузьку щілину "мікросвіту", а з широких обріїв загальнолюдського видіння світу"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 46).

Ще одним уживаним засобом мовної експресії в ідіостилі Юрія Кобилецького, своєрідним містком, що поєднує різночасові події, способом звернення думки до минулого, прийомом, що у текстах есе сприяє глибшому осмисленню читачем ролі і значення подій, постатей, фактів, про які йдеться, є алюзія ("художньо-стилістичний прийом, натяк, відсилання до певного літературного твору, сюжету, образу, а також історичної події з розрахунку на ерудицію читача" (Hrom'yak, Kovaliv, 1997, p. 30). "*Даль давно пережитого і даль майбутнього зливаються в одну дорогу життя покоління, народженого на початку XX століття…"* (Kobylets'kyy, 1985, p. 156). Наведений уривок – свідчення неперевершеного застосування цього виражального засобу, що апелює до знання читачем української народної пісні-реквієму "Степом, степом…", яка одразу стала широко відомою, і навіть була використана О. Корнійчуком в його останній драмі "Пам'ять серця": "*Степом, степом – людям жито жати, / Степом, степом <u>даль махне крилом</u>… Мати, мати жде свого солдата, / А солдат спить вічним сном!"*. Цю пісню 1966 р. у музичній обробці Миколи Негоди з успіхом виконував Черкаський народний хор. Слова із останньої строфи не випадково стали назвою книги 1985 року, одразу підкреслюючи і її зміст, й ідейне навантаження (як і вище процитований уривок тексту). Стилістичний прийом алюзії є одним з найяскравіших у палітрі виражальних засобів Юрія Кобилецького, бо справляє неперевершений ефект, викликаючи глибокі переживання, впливає на читача, активізуючи водночас його інтелектуальну та емоційну сфери. Так, згадуючи відомого українського вченого, академіка Олександра Івановича Білецького, автор пише: "*Я теж брав мед із щільника колосальних знань видатного вченого"* (Kobylets'kyy, 1979, p. 88). Тут, щоб підкреслити вагомість доробку та глибину інтелекту вченого, Юрій Кобилецький використовує яскраві поетичні образи, створені ще у 20-х роках минулого століття українським поетом-неокласиком Максимом Рильським, перу якого належать рядки: "*Неси в щільник свій мозок, кров і плоть…"* (М. Рильський "Збирають світлі, золоті меди", 1925), "*Собі постав-*

лю келію убогу / Щільник пахучий для останніх дум…" (М. Рильський "Зелена піна лісу молодого, 1922) (Ryl's'kyy, 1956).

Також есеїст не цурається і звернення до античних образів, що, як відомо, було властиве неокласикам: *"закону, що дамокловим мечем висить на головами селянства"* (Kobylets'kyy, 1944, p. 21). Тож професійна обізнаність з літературною спадщиною відчувається не лише завдяки глибокому осмисленню та критичній оцінці Ю. Кобилецьким творів письменників-сучасників, але й у відсиланні читача до творів класиків. Зокрема, уривок "*тумани клубочуться в урвищах, сповиваючи обрії"* (Kobylets'kyy, 1944, p. 5) є алюзією на повість М. Коцюбинського "Фата Моргана", де знаходимо: "*Ідуть дощі. Холодні осінні тумани клубочаться угорі і спускають на землю мокрі коси"* (Kotsyubyns'kyy, 1977).

Як політичну алюзію слід кваліфікувати висловлення "*Дискусії переносились на площу перед університетом, забруковану тоді булижником, що ставав часто аргументом в руках робітфаківців"* (Kobylets'kyy, 1985, p. 118), яке перегукується з добре відомим для сучасників Ю. Кобилецького гаслом "Булыжник – оружие пролетариата!". (Вираз походить від назви славнозвісної скульптури Івана Шадра, творця монументальних скульптур в стилі "модерн", виконаної у 1927 році й присвяченій російській буржуазній революції 1905 року).

Принагідно слід зазначити, що, окрім усього вище сказаного, в цих алюзіях знайшов відображення життєвий і професійний шлях Юрія Кобилецького: важка дорога від електромонтера, у якого "ноги під вечір гудуть, як стовпи, від утоми" (Kobylets'kyy, 1985, p. 79) крізь пекло громадянської та другої світової війн, сповна спізнавши "море селянських і ремісничих злиднів, голод, що стукав у кожні двері" (Kobylets'kyy, 1985, p. 59), втрапив до гамірного студентського товариства, де "шпарили цитатами, як з кулемета, під аплодисменти робітфаківців" (Kobylets'kyy, 1985, p. 118), а тоді – роки копіткої праці, визнань та ударів-доносів у спину вже визнаного відомого літературознавця, професора, шанованого викладача педагогічного інституту.

Аби виявити суперечність, підкреслити протиріччя, глибше вникнути в суть певного явища, Юрій Кобилецький вдається до антитези (протиставлення): "*У срібних сорочках, кептариках, штанях, вовняних шкарпетках, тому ж бісері я бачив разючу красу і… злидні власного дитинства"* (Kobylets'kyy, 1985, p. 48), "*В аудиторії ідеальна*

тиша. Але щойно ми вийдемо, там здійметься буря" (Kobylets'kyy, 1985, p. 153), "*та це були сподівання і мрії, а поруч була жорстока дійсність"* (Kobylets'kyy, 1944, p. 29). Стислість і висока емоційність, експресивність антитези есеїста надають багатьом висловам особливої виразності та афористичної точності, як, скажімо, у вище наведеному прикладі алюзії "*Даль минулого... Даль майбутнього..."* (Kobylets'kyy, 1985, s. 156). Наведені приклади засвідчують, що антонімічне контрастування в текстах есе надає широкий простір для індивідуальної експресивної мовотворчості.

Поєднання в складі одного структурного цілого різнопідсистемних елементів контрастування в текстах есе Юрія Кобилецького творять потужну мовну експресію. Як правило, контрасти використовуються автором для досягнення гумористичних, іронічних, сатиричних та інших ефектів. Стикатися можуть так званих "високостильові" і "низькостильові" елементи, при цьому у контрастні відношення вступають переважно:

- книжно-термінологічні й розмовно-просторічні компоненти: "*Комсомолія двадцятих років жила у всіх на очах, більше емоціями, аніж тверезим розсудком"* (Kobylets'kyy, 1985, p. 123), *"Не монтер, а прямо-таки рухлива "енциклопедія" тих часів"* (Kobylets'kyy, 1985, p. 102);

- офіційно-ділові й розмовно-просторічні елементи: "*Він, звичайно, знав, що студенти будуть критикувати його методику викладання, бо саме такій черговій кампанії були присвячені ці збори. Коли йому надали слово, Іван Васильович (Шаровольський), добродушно почухуючи свою лискучу лисину, заявив..."* (Kobylets'kyy, 1985, p. 115);

- публіцистичні й розмовно-побутові елементи: "*Ми ж закони класової боротьби вивчали на власних шкурах"* (Kobylets'kyy, 1985, p. 117), "*Адже я мав таку на ті часи могутню техніку, як телефон!*" (Kobylets'kyy, 1985, p. 102).

Такий різностильовий контраст розширює емоційну палітру есеїстки Юрія Кобилецького, породжує експресивну напругу, уможливлює насичення тексту лексико-семантичними відтінками, робить мовлення автора стилістично гнучким і поліфонічним, а відтак – є надзвичайно перспективним напрямом досліджень і заслуговує на окрему увагу лінгвістів.

Висновки

Засоби мовної експресії, представлені в текстах есе Юрія Кобилецького, відображають як індивідуальне світобачення митця, так і світовідчуття епохи, оскільки дають змогу переконливо й точно схарактеризувати описувані літературні постаті й аналізовані соціальні процеси, пов'язати воєдино й донести до читацької аудиторії за посередництва найдійовіших стилістичних засобів суперечливі на перший погляд події та явища, свідками яких став видатний учений.

Найуживанішими засобами мовної експресії в есеїстиці Юрія Кобилецького є такі численні тропи та стилістичні фігури: метафори, персоніфікації, порівняння, антитези, епітети, гіперболи, літоти, алюзії, поєднання різностильової лексики. Мовна експресія текстів відомого публіциста надзвичайно потужна, оскільки спрямована на щонайповнішу реалізацію авторського задуму. Новаторство Юрія Кобилецького у жанрі есе полягає у широкому залученні мовно-експресивних засобів, які сприяли об'єктивній оцінці літературної творчості та створенню цілісного образу багатьох видатних особистостей, через що тексти майстра набувають поряд з пізнавальним та практичним значенням ще й величезної художньо-естетичної ваги і можуть слугувати взірцем для сучасних есеїстів.

Цінність статті полягає в описі та аналізі засобів мовної експресії в текстах есе Юрія Кобилецького. Перспективи подальших досліджень есеїстки цього митця вбачаємо в описі стандартних засобів, що притаманні радянській епосі, у яку творив цей видатний літературознавець та публіцист.

References

Balaklyts'kyy, M. (2007). *Essay as artistic and journalistic genre: Teaching materials for students of the specialty "Journalism"*. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina. (in Ukrainian).

Boyko, N. (2005). *Ukrainian expressive vocabulary, semantic, lexicographic and functional aspects: Monograph.* Nizhyn: TOV "Vydavnytstvo "Aspekt-Polihraf". (in Ukrainian).

Bulakhovs'kyy, L. (1959). *Essays on general linguistics.* Kyiv: Radyans'ka shkola. (in Ukrainian).

Chabanenko, V. (1984). *Basics of linguistic expression*. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukrainian).

Denyskina, G. (2014). *Implementation paradoxical as such in the texts of thinking*

language essay (based on «Map of books and people: essays» Zabuzhko). Science chronicles named NEA M.P. Dragomanova. Series 10. Problems grammar and lexicology Ukrainian language: Coll. Science. Papers. Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova. Vol. 11. pp. 184-189. (in Ukrainian).

Denyskina, G. (2016). *Paradoxical expression: typology, semantics, functions (based on essay George Sherekh (Sheveleva).* Theoretical and didactic philology: collections of scientific works. A series of "Philology". Pereyaslav-Khmel'nyts'kyy: "FOP Dombrovs'ka Ya.M." Vol. 23. pp.38-47. (in Ukrainian).

Hrom'yak, R.; Kovaliv, Yu. et al. (1997) *Literary Dictionary Directory.* Kyiv: "Akademiya". (in Ukrainian).

Kobylets'kyy, Yu. (1944). *Bukovina Beauty*. Kharkiv: Ukrayins'ke derzhavne vydavnytstvo. (in Ukrainian).

Kobylets'kyy, Yu. (1979). *Frescos: Sketches, portraits, memories*. Kyiv: Radyans'kyy pys'mennyk. (in Ukrainian).

Kobylets'kyy, Yu. (1983). *From the chronicles of life. Memoirs, essays, portraits*. Kyiv: Dnipro. (in Ukrainian).

Kobylets'kyy, Yu. (1985). *Distance wings wag: Autobiographical Notes*. Kyiv: Radyans'kyy pys'mennyk. (in Ukrainian).

Kotsyubyns'kyy, M. (1977). *Fata Morgana. (With rural attitudes)*. Povist'. Kyiv: Dnipro. (in Ukrainian).

Kravets', L. (2012). *The dynamics of metaphor in Ukrainian poetry of the twentieth century. Monograph*. Kyiv: "Akademiya". (in Ukrainian).

Mats'ko, L.; Sydorenko, O.; Mats'ko, O. (2003). *The style of the Ukrainian Language: textbook*. Kyiv: Vyshcha shkola. (in Ukrainian).

Potebnya, A. (1976). *Estetika i poetika.* Moscow: Iskusstvo. (in Russian).

Ryl's'kyy, M. (1956). *Works in three volumes*. Vol. 1. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo khudozhn'oyi literatury. (in Ukrainian).

Selivanova, E. (2002). *Basics of lingvitic theory of text and communication: monographic study guide.* Kyiv: TSUL, Fitosotsiotsentr. (in Ukrainian).

Shapoval, Yu. (1990). *A genre of writing anonymous.* Gazeta "Komsomol'skoye znamya" ot 6 noyabrya 1990. p. 5. (in Russian).

Sosyura, V. (1950). *Elect*. Kyiv: Radyans'kyy pys'mennyk. (in Ukrainian).